

RADIKALIZAM I EKSTREMIZAM NA INTERNETU RADICALISM AND EXTREMISM ON THE INTERNET

Pregledni naučni rad

Želimir Kešetović¹⁰⁵

Apstrakt

Inspiracija za rad i problem (i) koji se radom oslovljava (ju): Internet i njegovi servisi omogućuju nasilnim ekstremistima da prošire funkcionalnosti svojih propagandnih napora izvan granica tradicionalnih mainstream medija. U mnogim zemljama vladine agencije i akademska zajednica zaključile su, na osnovu razvoja događaja u međunarodnom terorizmu, da internet igra određenu ulogu u radikalizaciji pojedinaca i njihovom učešću u ekstremističkom nasilju.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Cilj rada je analizirati kako se u literaturi o ekstremizmu i radikalizaciji priznaje se uloga Interneta u procesu individualne radikalizacije prema ekstremističkim ideologijama, mada se potpuno razumevanje ovog fenomena tek razvija. Istraživanja ovog fenomena uglavnom se sprovode putem analize sadržaja u kojem se ispituje kako ekstremističke grupe koriste.

Metodologija/Dizajn: U radu je primarno korištena tehnika iz kvalitativne istraživačke paradigme. Metodom analize sadržaja istraživat će se ekstremizam u procesu individualne radikalizacije i metode koje se koriste. Selekcija akademskih radova iz oblasti ekstremizma je urađena na način da su odabrani samo oni radovi koji u svojoj sadržini imaju historijski i razvojnu komponentu sigurnosti i ekstremizma.

Ograničenja istraživanja/rada: Nedostatak naučnog diskursa i različitih postupaka te postojanje izraženog nesklada u teorijskim razmatranjima a u vezi sa interpretiranjem radikalizma i ekstremizma na internetu.

Rezultati/Generalni zaključak Internet i njegove servise u svojim komunikacionim i strategijama regrutacije novih sledbenika. Istraživači su razvili i Internetom posredovani model radikalizacije –RECRO sa pet faza koji pruža osnovu za razumevanje i na informacijama zasnovanu procenu o nivou uključenosti pojedinca i utire put budućem empirijskom radu. Ove mogućnosti Interneta koriste i nosioci radikalnih i ekstremističkih ideja na području Republike Srbije i Zapadnog Balkana. Istovremeno, Internet pruža i značajne mogućnosti za deradikalizaciju. U ovom preglednom radu, na osnovu analize relevantnih izvora, daće se presek stanja i aktuelni akademski nalazi o ovoj temi.

Opravdanost istraživanja/rada: Opravdanost istraživanja se ogleda u potrebi da se prizna važnost pogodnostima primjene razločitih programa borbe protiv radikalizacije i ekstremizma na internetu u današnje vrijeme.

Ključne reči

radikalizacija, ekstremizam, deradikalizacija, mediji, Internet

¹⁰⁵ Redovni profesor na Fakultetu bezbednosti Univerziteta u Beogradu, zelimir.kesetovic@gmail.com

Abstract

Internet and the services it offers, allow violent extremists to expand the functionalities of their propaganda efforts beyond the boundaries of the traditional, mainstream media. In many countries, government agencies and the academic community have concluded, based on developments in international terrorism, that the Internet plays a certain role in the radicalization of individuals and their involvement in extremist violence. The literature on extremism and radicalization recognizes the role of the Internet in the process of individual radicalization towards extremist ideologies, hoping that a complete understanding of this phenomenon is still developing. The research of this phenomenon is mainly carried out through an analysis of the content in which the extremist groups use the Internet and its services in their communication and strategies for recruiting new followers. The researchers also developed the Internet-mediated radicalization model -RECRO with five phases that provides a basis for understanding and information-based assessment of the level of individual involvement and paving the way for future empirical work. These opportunities of the Internet are also used by protagonists of radical and extremist ideas in the Republic of Serbia and in the Western Balkans. At the same time, Internet also offers significant opportunities for deradicalisation. In this review work, based on an analysis of relevant sources, state of art and current academic findings on this topic will be presented.

Key words

radicalisation, extremism, deradcalisation, media, Internet

1. Uvod – Radikalizam i ekstremizam kao istorijska konstanta

Radikalizam i ekstremizam su stalni pratioci političkog života. U posljednjih nekoliko decenija, međutim, mogu se vidjeti u političkom spektru pokreti ekstremista od krajnje ljevice prema krajnjoj desnici. Dok je anarhizam predstavljao ideološko zaleđe ekstremizma u XIX vijeku, nakon završetka Hladnog rata, parlamentarna ljevica prešla je na socijaldemokratiju i krajnja ljevica je oslabila, dok su ekstremne ljevičarske političke organizacije preuzele dio frustracija. Danas je, međutim, njihov uticaj marginalizovan, a desni ekstremizam postaje sve jači (Subotić, 2013).

Bjelodano je da se posljednjih godina svjetski politički i ideološki spektar pomaknuo udesno. Osim toga, globalni događaji sve su više zaoštreni novim valovima nasilnog ekstremizma, radikalizma i terorizma. Tako su, naprimjer, od 2010. godine izvršeni nasilni napadi širom Njemačke (u Frankfurtu, Dusseldorfu, Bonnu, Oberurselu i Berlinu), Turskoj (Istanbul, Ankara, Diyarbakir i Gaziantep), Francuskoj (Pariz, Nica i Lyon), Belgija (Bruxelles), Norveška (Oslo), Rusija (Moskva i Volgograd), Meksiko, Irak, Kina, Egipat, Pakistan, Jemen, Avganistan, Nigerija, Somalija, Sjedinjene Države, itd. Bez obzira na to jesu li ovi incidenti motivisani religioznim, etničkim ili političkim razlozima, ostaje činjenica da ideologije ekstremističkih grupa koje ih vrše veličaju vlastito postojanje i suprotstavljaju se demokratskim i liberalnim vrijednostima tolerancije, multikulturalizma i inkluzije. (CeSID, 2016)

Pratilac radikalizma i radikalnih političkih ideja je nasilni ekstremizam. Međutim, izazovi s kojima smo danas suočeni su složeniji zbog globalizacije ovog problema i njegovog prelijevanja preko nacionalnih granica. Moderni nasilni ekstremizam ima sljedeća (nova) obilježja:

- globalizacija dovodi do novih oblika povezivanja između radikalnih ekstremističkih grupa;
- moderna komunikacijska tehnologija (posebno društveni mediji) omogućava pojedincima i grupama da se lakše povežu jedni s drugima i olakšava regrutaciju novih sljedbenika,
- promjena nivoa nepredvidivosti ekstremističkog nasilja, posebno zato što se sve češće mete terorističkih napada biraju nasumično. Počinitelji također često sklapaju pakt o samoubistvima prije napada.
- Konačno, informacijama koje su slobodno dostupne na mreži olakšan je pristup smrtonosnom oružju, s tim da pojedinci i grupe imaju na raspolaganju široku lepezu oružja (uključujući oružje za masovno uništenje). (UNDP, 2016)

2. Internet i radikalizacija

Pojava interneta izmijenila je odnos između nasilnog ekstremizma i medija. Internet i mogućnosti koje nudi omogućavaju nasilnim ekstremistima da prošire funkcionalnost svojih propagandnih napora izvan granica tradicionalnih, glavnih medija. Nasilni ekstremisti svih ideoloških boja i predznaka iskoristili su mnoštvo internetskih usluga za širenje svojih ideja, povezivanje i radikalizaciju potencijalnih sljedbenika i simpatizera.

Danas postoji nebrojeno mnogo web stranica, Facebook profila, blogova ili foruma koji okupljaju različite pojedince i organizacije sa ekstremnim, kako desnim tako i lijevim, političkim stavovima. Oni u cyberspaceu, čak slobodnije nego u neposrednim kontaktima, usljed dezinhbirajućeg on-line efekta, iznose svoje stavove i uvjerenja.

Upotreba Interneta od strane nasilnih ekstremista postala je predmet sve većeg broja akademskih istraživanja, posebno kada se radi o potencijalnim funkcijama ove tehnološke inovacije u procesu radikalizacije. (Neo, 2016) Veći broj autora ukazuje na to da je povećano prisustvo nasilnih ekstremista na internetu povećalo i mogućnost da više ljudi potpadne pod uticaj radikalne ideologije (Birmingham, Conway, McInerney, O'Hare, & Smeaton, 2009; Gupta, 2011; Kruglanski, Crenshaw, Post i Victoroff, 2008).

Nasilni ekstremisti su razvili široku paletu digitalnih medija (npr. Web stranice, forume, platforme društvenih medija) kako bi ispunili svoju radikalnu agendu. Kako se njihova upotreba društvenih medija širi, to se povećavaju opseg i vrste informacija koje nasilni ekstremisti mogu dijeliti. Na mnogo načina, ovo daje nasilnim ekstremistima platformu da preuzmu kontrolu nad sadržajem svojih poruka (Conway i McInerney, 2008; General Intelligence and Security Service [AIVD]), 2012; Seib i Janbek, 2011). Slično tome, nagli

porast internetskih publikacija koje produkuju nasilni ekstremisti ukazuje na to da im je ovo sve važnije sredstvo da postignu svoje ciljeve (Lemieux, Brachman, Levitt, & Wood, 2014; Rieger, Frischich, & Bente, 2013; Rogan, 2007).

Internet je poslužio nasilnim ekstremistima kao kanal da utječu na one koji simpatiziraju njihove narative (Edwards & Gribbon, 2013; Neo, Khader, Shi, Dillon, & Ong, 2015; Torok, 2013). Naprimjer, ogroman doseg Interneta čini ga savršenim instrumentom za uspostavu internetske zajednice zajedničkog znanja, normi i interesa bez vremenskih ili geografskih ograničenja (Powers & Armstrong, 2014). Također nudi mogućnost nasilnim ekstremistima poput Abu Musabal-Zarqawia (bivši vođa Al-Qaeda u Iraku) da iskoriste Internet kako bi oblikovali svjetonazore svoje publike.¹⁰⁶ Širenje nasilnog ekstremističkog materijala na mreži i lakoća s kojom svako može pristupiti internetskim zajednicama koje se zalažu za nasilje i pronaći radikalne materijale, nehotice su povećali kapacitet za nasilje i nasilni ekstremizam.

Kao što Shahar objašnjava, "bez interneta, radikalne grupe koje čine globalni kadar militantata iz džihada ostale bi široko raspršene i izolovane grupa ćelija koja se pozivaju na iste istorijske korijene. Internet je taj koji je globalizirao džihad pokret. Mreža globalnog džihada proizvod je revolucije u komunikacijama". (Shahar, 2007:140-141)

Prema Loo Seng Neou cijeli niz nasilnih akata poput napada studenta Roshonara Choudhryja na zastupnika u britanskom parlamentu Stephen Timmsa 2010, napada braće Tsarnaev na bostonskom maratonu 2013, napada Micheal Zehf-Bibeaua na kanadski parlament 2014 i dr., ima korijene u digitalnoj sferi budući da su njihovi izvršitelji nasile akte počinili pod uticajem ideja i ideologije koje su prethodno konzumirali na internetu (Neo, 2016:199). Na uticaj potencijalni interneta u procesu radikalizacije ukazuju i drugi autori (Conway, 2012; Lennings, Amon, Brummert, & Lennings, 2010). U analizi nedavnih trendova, Sageman (2010) napominje da je: „78% svih globalnih terorističkih napada džihadista na Zapadu u posljednjih pet godina potjecalo od domaćih autonomnih grupa bez ikakvih veza, usmjeravanja ili kontrole jezgra Al-Qaeda ili njenih saveznika “ dok Weimann primjećuje da gotovo svi napadi usamljenih vukova posljednjih godina uključuju upotrebu elektronskih društvenih medija (Weimann, 2012).

Dok, s jedne strane postoji obimna literatura¹⁰⁷ o upotrebi interneta od strane nasilnih ekstremista, s druge strane nema mnogo istraživačkih uvida u to kako se zapravo praktično događa internetom posredovana radikalizacija. Svakako da nema direktne uzročne posljedne veze između on-line konzumiranja radikalnih i ekstremističkih sadržaja i

¹⁰⁶Prije nego što je al-Zarqawi započeo internetsku propagandnu kampanju morao je ubiti veliki broj ljudi kako bi privukao pažnju pristalica i medija. Međutim, putem mrežnih videozapisa on je uspio postići veći utjecaj i medijsku promidžbu, koristeći znatno manje resursa.

¹⁰⁷ Vidjeti reference na kraju teksta, pri čemu se svaki od navedenih i korištenih članaka poziva na veliki broj izvora koji se bave ovom temom.

radikalizacije.¹⁰⁸ Ne postoji dovoljno razumijevanje veze između tranzicije od on-line nasilja ka nasilju u stvarnom svijetu. Iako su radikalni i nasilni sadržaji u virtualnoj realnosti dostupni velikom broju potencijalnih korisnika, u praksi se zapravo malo njih zaista i odlučuje na nasilne akte u fizičkoj realnosti. Članovi internet zajednica koji su najglasniji i najradikalniji na mreži, ne moraju biti ti koji se i u stvarnosti uključuju u nasilje, već im online radikalizam može biti samo ventil (katarza). I obrnuto, pasivni članovi ne moraju biti najmirosljubiviji. Naprotiv. Postoji cijeli niz pitanja: koje osobine pojedinca utiču na njegovu sklonost da se putem interneta uključi u nasilni ekstremizam? Postoje li faze radikalizacije koje razlikuju mirne aktiviste od onih koji planiraju da krše zakon ili da se uključe u nasilje? Ako postoje takve razlike, kako ih mogu iskoristiti policija i obavještajne agencije za efikasniju borbu protiv nasilja? itd.

Istraživanja sugeriraju da ne postoji jedinstveni put ka nasilnom ekstremizmu budući da su putevi i objašnjenja za sklonost nasilju različiti, usljed čega je konstruktivniji procesni pristup koji polazi od toga da je pojedinac kombinacija različitih dimenzija koje su kontinuirano u interakciji i transakciji sa okruženjem. Kontekst i iskustva kroz koja pojedinac prolazi oblikuju ga i utiču na njegovo uključivanje u nasilni ekstremizam. Kako pojedinci dolaze u nasilnu ekstremističku ideologiju i odluče internalizirati ta uvjerenja kako bi opravdali upotrebu nasilja? Kao takvi, ovi okviri zasnovani na fazama predstavljaju opšti slijed faza koje bi mogle dati uvid u to kako pojedinac postupno gravitira upotrebi nasilja, tj. kako usvaja radikalnu ideologiju i internalizuje njena uvjerenja i vrijednosti da bi opravdao upotrebu nasilja. U tom smislu niz autora predlaže fazni okvir u kome se pojedinac postepeno/postupno približava upotrebi nasilja. Prema Neou postoji veći broj modela koji opisuju proces radikalizacije kao što su npr. uticajni model "stepenište ka terorizmu" (Staircase to Terrorism) Fathali Moghaddama koji nalazi šest faza u ovom procesu (Moghaddam, 2005), linearni četvorofazni proces Silbera i Bhatta (2007) i dr., pri čemu svi oni posmatraju radikalizaciju kao proces koji uključuje mnogo međusobno povezanih faktora i uzroka koje treba imati u vidu u promatranju interakcije između pojedinca i vanjskih faktora (Neo, 2016;202).

Međutim svi se ovi modeli više bave radikalizacijom u fizičkoj realnosti bez posebnog uključivanja on-line elementa, odnosno virtualne realnosti gdje je potrebno posebno uzeti u obzir interakcije tokom vremena između osoba i internetsko okruženje. U tom smislu treba shvatiti na koji način Internet posreduje u procesu radikalizacije i oblikuje korisnikova ponašanja i stavove - tj. razumijevanje iskustva pojedinca na mreži i načina na koji on koristi internet u procesu radikalizacije.

U pokušaju da ovo objasni Saifudeen (2014) je razvio „Model orbitalnih puteva cyber ekstremizma“ (Cyber Extremism Orbital Pathways Model) naglašavajući važnost

¹⁰⁸ Teorija potkožne igle koja je pokušala objasniti vezu direktnu uzročno posljedičnu vezu između medija i nasilja po principu gledam nasilje postajem nasilan, odavno je napuštena. Osim toga većina radikaliziranih pojedinaca dolazi u dodir sa ekstremističkom ideologijom kroz offline socijalizaciju prije nego što bude dalje indoktrinirana online.

razumijevanja jedinstvenih atributa Interneta i ukazujući na široku raznolikost i dostupnost zajednica kontrakulture koje Internet pruža. Drugim riječima, umjesto da se uloga Interneta preusmjerava na ulogu facilitatora, potrebno je objasniti kako internetske komunikacije između različitih entiteta zapravo doprinose procesu radikalizacije.

Weimann i von Knop (2008) u nastojanju da shvate kako se pojedinac uključuje u internetske nasilne ekstremističke narative predlažu petofazni model: faza pretraživanja (pojedinci pokazuju interes i motivaciju za traženje radikalnih web stranica); faza zavođenja (pojedinci su izloženi radikalnoj ideologiji nakon što je posjetio određene web stranice); faza privlačnosti (pojedincu postaje privlačna radikalna ideologija i počinje posjećivati još radikalnije web stranice); faza uvjeravanja/ubjeđivanja (pojedinci postaju aktivni član mrežne zajednice); i operativna faza (pojedinci se uključuju u operativne aktivnosti internetske zajednice i / ili nasilne ekstremističke grupe). Iako nedovoljno razvijen i pretežno deskriptivan ovaj model predstavlja korisnu polaznu tačku za konceptualizaciju i agregaciju faktora koji pojedincu mogu pružiti podršku i uključivanje u nasilni ekstremizam na mreži budući da nudi koristan način da se organizuju koncepti, mehanizmi i procesi koji mogu biti uključeni u radikalizaciju posredovanu internetom i razumijevanje ponašanja aktera u virtuelnom okruženju.

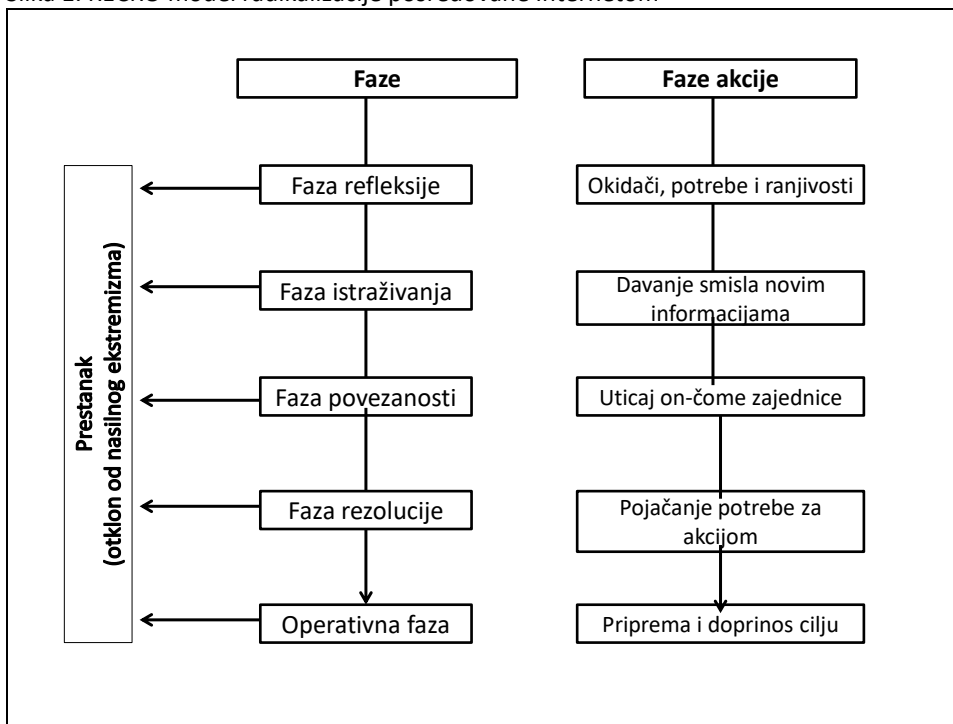
On-line radikalizacijom posebno se bavio Loo Seng Noon iz Centra za bihevioralne nauke Ministarstva unutrašnjih poslova Singapura koji u istraživanju polazi od radne definicije on-line radikalizacije određujući je kao "proces u kome se pojedincu šalju ideološke poruke i sistem vjerovanja koji podstiče otklon od većinskih (mainstream) vjerovanja ka eksternim pogledima, pre svega korišćenjem online medija kao što su Facebook, Twitter i YouTube.

On predlaže RECRO (Reflection, Exploration, Connection, Resolution, Operational) model internetom posredovane radikalizacije sa pet faza:

- Faza refleksije detaljno opisuje okidače, potrebe i ranjivosti koje pojedinac može imati, a koji povećavaju prijemчивost prema alternativnim sistemima vjerovanja
- Faza istraživanja detaljno opisuje period u kojem pojedinac počinje da ima razumijevanje za informacije koje su na internetu postavili nasilni ekstremisti
- Faza povezanosti detaljno objašnjava uticaj istomišljenika i internetske zajednice na novi svjetonazor pojedinca
- Faza rezolucije detaljno opisuje razdoblje u kojem pojedinac dobija zamah da prevede svoja radikalna uvjerenja u djelovanje; i
- Operativna faza detaljno opisuje razdoblje u kojem je pojedinac spreman počinuti nasilje kako bi ostvario radikalne ciljeve na mreži i/ili van nje (Neo, 2016).

Ovaj model se može i grafički predstaviti

Slika 1. RECRO model radikalizacije posredovane Internetom

Izvor: Neo, 2016:205

Kako navodi sam autor ovaj model

- predstavlja osnovu za razumijevanje i informiranje procjene o stepenu uključenosti pojedinca;
- osvjetljava kako Internet utiče na načine na koje se pojedinac može povezati i zblížiti sa istomišljenicima;
- Identifikuje lične, kognitivne i emocionalne transformacije koje se mogu dogoditi dok pojedinci internaliziraju nove vrijednosti i uvjerenja; i
- otvara put budućim empirijskim istraživanjima (Neo, 2016).

3. Radikalizam i ekstremizam u Republici Srbiji

Zapadni Balkan se više od decenije smatrao regijom koja se polako oporavlja od sukoba devedesetih i koja se nalazi na putu konsolidacije mira i stabilnosti. Međutim, lanac ozbiljnih sigurnosnih incidenata pokazao je da je ova regija i dalje ranjiva. Stalna ekonomska kriza, umor od proširenja EU i NATO-a, pogoršanje odnosa zapad-Rusija i neviđeni priliv izbjeglica jačaju krajnju desničarsku mobilizaciju u cijeloj regiji. (Austrijska nacionalna akademija odbrane, 2015)

Pojava ekstremno desničarskih ideologija u Srbiji rezultat je strukturalnih promjena nakon razgradnje socijalističke države. Pored ekonomske krize, krize identiteta i krize predstavničke demokratije, kao opštih faktora koji doprinose afirmaciji ultradesničarskih stranaka i grupacija, što je još snažnije uticalo na Srbiju kao tranzicijsku državu, nego na razvijene zapadne demokratije, ekstremna desnica u Srbija je ojačana nekim, uslovno rečeno, lokalnim specifičnostima. Najvažnije su: raspad SFRJ i nasljeđe etničkih sukoba; istorijski revizionizam i anti-antifašizam; odnos države i Srpske pravoslavne crkve (SPC); te slabe institucije i nepostojanje vladavine zakona.¹⁰⁹

Dublji strukturni uzroci ekstremizma u Srbiji mogu se pratiti najmanje dvije stotine godina unazad. Sociolog Đokica Jovanović smatra da postoje duboko ukorijenjena uvjerenja, ideje, navike, sklonosti i sjećanja koja je srpski narod stvorio o sebi i drugim narodima koji su sačuvani u kolektivnom nesvjesnom i koja predstavljaju gotovo nepremostive prepreke modernizaciji srpskog društva. To su na prvom mjestu: tradicionalizam (anti-modernizam), autoritarni mentalitet, predrasude i stereotipi, anti-intelektualizam, nedostatak političke kulture i jezički obrasci (ratnički jezik, obojen političkim značenjima) (Jovanović, 2017).

Od početka 1990-tih desničarski ekstremizam prisutan je u političkom životu Srbije. Dok su tokom ratova u bivšoj SFRJ ultradesničarske grupe djelovale prvenstveno kao paravojne formacije, današnje desničarske organizacije, u promijenjenim okolnostima, nastavljaju širenje nacionalne, rasne i vjerske mržnje i sudjeluju u brojnim nasilnim incidentima. Iako nije destruktivan kao devedesetih, nacionalizam u Srbiji i dalje je prisutan u svim sferama društvenog života - od spoljne politike, preko obrazovanja i kulture, do porodičnih odnosa. Takva društveno-politička klima pogoduje nastanku i jačanju ekstremno desničarskih organizacija. Savremeni desničarski ekstremizam u Srbiji dijeli osnovne karakteristike nove evropske ultradesnice, ali ima i svoje specifičnosti: normalizaciju nacionalizma, porast anti-antifašizma, ispitivanje sekularizma države i deficit vladavine zakona, koji predstavljaju, prije svega, posljedice društveno-političkih i ratnih događaja devedesetih godina prošlog vijeka u bivšoj SFRJ (Stakić, 2013).

U Srbiji postoji nekoliko ekstremnih desničarskih grupa i pokreta kao što su Srbski Obraz, Nacionalni stroj, SNP Naši, 1389, Zavetnici itd. Elementi ideologije ovih organizacija - ekstremni nacionalizam, veličanje ratnih zločinaca, opsjednutost ugroženošću nacije, antimodernost, mržnja prema manjinama, kult nacionalnog jedinstva, militarizam, ideje bliske pravoslavnoj teokratiji itd. - jasno govore u prilog fašističkoj prirodi tih organizacija. Oni su prisutni ne samo u fizičkom, društvenom i političkom prostoru, već i u virtuelnom prostoru Srbije.¹¹⁰

¹⁰⁹Više u Stakić, 2013.

¹¹⁰O tome više u Jelinčić i Ilić, 2013.

Pored verbalnog nasilja (govor mržnje), otvorenih prijetnji istraživačkim novinarima, nacionalistički i rasistički napadi na sportskim terenima, paljenje zastava i simbola stranih država, lijepljenje uličnih plakata sa spiskovima „antisrpskih“ medija i nevladinih organizacija, pretnje silom u TV emisijama predstavnicima "nepatriotskih" i "izdajničkih" nevladinih organizacija itd., članovi ovih ekstremnih grupa učestvovali su i u brojnim nasilnim akcijama i demonstracijama kao što je paljenje džamije u Beogradu tokom anti-albanskih demonstracija 2004. godine, demonstracija nakon proglašenja nezavisnosti Kosova kada je 2008. godine zapaljena ambasada SAD i upotrebe nasilja radi sprečavanja gej parada u Beogradu. Čak su i atentat na francuskog navijača Bricea Tatona prije utakmice sa Partizanom 2009. godine počinili fudbalski huligani, čiji je sistem vrijednosti blizak ekstremističkim političkim grupama. Dveri, parlamentarna politička stranka s konzervativnim i nacionalističkim svjetonazorom koja se snažno protivi javnoj promociji stavova seksualnih manjina i članstvu u EU-u, također je povezana sa korištenjem fizičkog nasilja nad novinarima, kao i u parlamentu Srbije.

U Srbiji postoje i ljevičarske ekstremne grupe, ali njihov utjecaj je marginalan, jer imaju mnogo manje aktivista i kapaciteta za obavljanje bilo kakvih značajnih akcija. Ekstremna ljevica je više omladinska subkultura nego organizovani društveni pokret (Ilić, 2013). Praktično su zabilježena samo dva incidenta manjih razmjera iza kojih stoje pripadnici ekstremne ljevice.¹¹¹

Također, postoje ekstremističke organizacije nacionalnih manjina kao što su mađarski pokret Šezdeset i četiri županije/Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom i neke strukture usko povezane s mađarskom strankom Jobbik. Osim toga, postoje bošnjačke organizacije koje se zalažu za nezavisnost Sandžaka i grupe sljedbenika vehabijskog učenja. U Sandžaku je bilo nekoliko aktivnosti za koje su sljedbenici vehabizma bili odgovorni: na planini Ninaja pronađen je veliki broj komada oružja, dok su pripadnici ovog pokreta optuženi za pokušaj bombaškog napada na diplomatska konzularna predstavništva u Beogradu, posebno na ambasadu SAD-a.¹¹²

Kao što napominje Miša Đurković, ekstremističke grupe u Srbiji ne ostavljaju utisak originalnih i autentičnih pokreta, već odražavaju ideologije i pokrete koji postoje u drugim zemljama (Đurković, 2013).

¹¹¹Bacanje Molotovljevog koktela na grčku ambasadu 2009. godine od strane Anarcho-Unionističke inicijative i pokušaj blokiranja rada Filozofskog fakulteta u Beogradu od strane Plenuma studenata 2011. (Đurković, 2013)

¹¹²Vehabisti se uglavnom fokusiraju na regrutovanje mladih, između 19 i 27 godina, lošeg finansijskog stanja, učestalih porodičnih problema i nižeg obrazovanja. Indoktrinacija vehabijskim idejama uglavnom se provodi u privatnim objektima (mesdžidima) koji su iznajmljeni ili u vlasništvu vehabijskih pristalica, kao i u određenim vjerskim zgradama (džamije) s vehabijskim propovjednicima. Najvažniji nalaz jednog istraživanja je da je značajan procenat mladih u Sandžaku potencijalno ili čak znatno otvoren za islamski ekstremizam. Čak petina ispitanika smatra da je opravdano braniti svoju religiju nasiljem (Ilić, 2016).

4. Ekstremizam i radikalizam su cyberspaceu Srbije

Za razliku od situacije u razvijenim zapadnim zemljama u srpskoj akademskoj zajednici je relativno malo istraživanja ektermizma i radikalizma na Internetu. Još uvijek se traže odgovarajući metodološki pristupi ovakvoj vrsti istraživanja budući da su ona skopčana sa čitavim nizom problema tehničke, prave, etičke i dr. prirode. Jedna od rijetkih monografija odnosno zbornika radova na ovu temu je studija/knjiga *Politički ekstremizam u cyber prostoru Srbije* nastala u saradnji i uz podršku Fondacije za otvoreno društvo i objavljena 2013. godine.

Kad je riječ o srpskoj krajnjoj desnici u cyber prostoru posebno su prepoznatljivi *Obraz* (<https://www.obraz.rs/>) i, inače zabranjeni, Nacionalni stroj dok je njihov vođa Goran Davidović Firer izuzetno aktivan na Twitteru. Stormfront kao glavne neprijatelje na svom forumu navodi Rome, Albance, crnce Hrvate, gejeve te pojedince iz političkog života Srbije. Rasizam, mržnja prema drugom i drugačijem, podrška Zlatnoj zori u Grčkoj, protivljenje antifašizmu neka su od obilježja ovih organizacija. Po nekim mišljenjima Srpski narodni pokret Naši (<https://nasisrbija.org/>) sa sjedištem u Aranđelovcu je najznačajnija i najorganizovanija desničarska organizacija u Srbiji (Bakić, 2013). I u cyberspaceu ovo je jedna od najaktivnijih i najuticajnijih organizacija, inače u ideološkoj i finansijskoj vezi sa Sveruskim narodnim frontom Ruske Federacije i Međunarodnim Evroazijskim pokretom. U vitruelnoj stvarnosti manje je prisutan Srpski narodni pokret 1389 (<http://www.1389.org.rs/>), dok su nešto aktivniji Srpski sabor Zavetnici (<http://zavetnici.rs/>) i Srbska akcija (<https://akcija.org/>) koja kombinuje neonacistički ideološki stav sa klerofašističkim sadržajima. Svi srpski desničari se zalažu za tradicionalne vrijednosti, a protiv su Evropske unije i parlamentarizma.

Vitruelne zajednice krajnjih desničara su svojevrsne "institucije socijalizacije" posredstvom kojih se usvajaju jezik, ideologija, teme, obrasci ponašanja i poželjni stavovi kao osnova desničarskog radikalizovanja pojedinaca u cilju njihovog pratičnog djelovanja u budućnosti.

Radikalna ljevica je gotovo neprimjetna na internetu u Srbiji. Na sajtu Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ- <http://www.skoj.org.rs/o-skoj/>) navodi se da je omladinska revolucionarna marksističko-lenjinistička organizacija koja djeluje kao omladina Nove komunističke partije Jugoslavije (NKPJ) a okuplja radničku, seosku, studentsku i srednjoškolsku omladinu. Aktivnosti na ovom sajtu (postovi i odgovori na njih) su malobrojne. Slično je i sa Anarho sindikalističkom inicijativom (<https://inicijativa.org/>) koja osim web sajta ima i svoj Facebook profil na kome je kao političke neprijatelje označila gazde, političare, Petra II Krađorđevića. Dražu Mihajlovića, Zorana Đinđića, kapitalizam, ministarstvo obrazovanja, medija i državu. Na ovim sajtovima su rijetki pozivi na akciju. Twitter Studentskih borbi je okrenut "staleškim" problemima studenata (Bolonjski proces, univerzitetske vlasti, profesori) sa lijevih pozicija. Najveći doprinos širenju lijevih ideja preko svog Twittera daje organizacija

Marx21 a predmet kritike su kapitalizam, NATO, imperijalizam, bogataši, fašizam, nacionalističke organizacije, privredne i političke elite (<https://marks21.info/>).

Prema Đurkoviću pored navedenih političkih aktera u užem smislu u cyber prostoru i blogosferi Srbije prisutni su i posebno aktivne i

- navijačke grupe sa posebnom potkulturom i bliskim vezama sa mafijom, policijom i političarima,
- ekstremističke organizacije manjina,
- te pojedinci sa ekstremističkim stavovima poput Petra Lukovića i Nenada Prokića (Đurković, 2013).

5. (Ne)mogućnost deradikalizacije

U formalno pravnom smislu postojanje ekstremno desničarskih organizacija u Srbiji nije izričito zabranjeno, ali mnoge aktivnosti koje su karakteristične za rad ovih organizacija zabranjene su Ustavom i zakonom. Srbija posjeduje pravnu i normativnu osnovu za suprotstavljanje ekstremističkim nasilnim radnjama. Ustav zabranjuje svako podsticanje na rasnu, nacionalnu, vjersku ili drugu nejednakost, mržnju i netrpeljivost, dok je diskriminacija zabranjena međunarodnim konvencijama koje je potpisala Srbija (Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima, Evropska konvencija o ljudskim pravima itd.) i domaćim zakonskim propisima akata, (Zakon o javnom informisanju, kao i Zakon o zabrani diskriminacije¹¹³). Osim toga, u Krivičnom zakoniku postoji čitav niz krivičnih dijela koja mogu biti rezultat desničarskog ekstremizma ili su povezani sa desničarskim ekstremizmom.

Međutim, problem leži u sudskoj i političkoj praksi koju karakterišu dugi sudski postupci, odlaganje sudskih rasprava zbog nedostupnosti optuženih, neprimjerivanje odredbi o zabrani ovih organizacija u slučajevima kršenja zakona od strane Ustavnog¹¹⁴ i redovnih sudova, nejednaka i nedosljedna kaznena politika, vrlo blaga politika kažnjavanja¹¹⁵ (kvalificirajući određena djela kao ona za koja je predviđena blaža kazna i izricanje novčane

¹¹³Ovaj zakon usvojen 2009. godine prvi je sveobuhvatni zakon protiv diskriminacije u Srbiji. Nacrt ovog zakona povučen je iz skupštinske procedure na zahtjev Srpske pravoslavne crkve i drugih tradicionalnih vjerskih zajednica koje su bile protiv nekih njegovih članova koji regulišu slobodu vjeroispovijesti i zabranjuju diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije (u izvornom tekstu također diskriminacija je predviđena osnova rodno identiteta - što je u konačnoj verziji izostavljeno).

¹¹⁴Ustavni sud je u junu 2012. godine donio odluku o zabrani klerikalističke organizacije Obraz i na taj način napravio korak u pozitivnom smjeru. Država je, barem deklarativno, pokazala da fašističke organizacije nisu legitimni politički subjekti i da njihovo postojanje i djelovanje ne mogu biti opravdani građanskim slobodama. Međutim, već krajem 2012. Ustavni sud je odbio zahtjev tužilaštva za zabranu rada organizacija SNP 1389 i SNP Naši i tako učinio nekoliko koraka unazad. Takva odluka Ustavnog suda predstavlja podsticaj svim ekstremno desničarskim organizacijama i potvrdu njihove političke legitimnosti (Stakić, 2013).

¹¹⁵Kada se analizira praksa srpskog pravosudnog sistema u poslednjih dvadeset godina, primjetan je izostanak krivičnog gonjenja za većinu zločina sa ekstremističkim elementima (Subotić, 2013).

kazne ispod zakonskog minimuma). Apelacioni sud često vraća predmete na ponovno suđenje, što između ostalog ukazuje na to da niži sudovi ne posvećuju dovoljno pažnje tim slučajevima i što obično rezultira značajnim smanjenjem kazni. Različite presude u vrlo sličnim slučajevima su u korelaciji sa promjenom političke vlasti i dokaz u prilog tezi da pravosuđe u Srbiji nije nezavisno od izvršne vlasti.

Odnos Srbije prema desničarskom ekstremizmu bio je pragmatičan i tolerantan od početka devedesetih do danas; dok je Milošević koristio ekstremno desne grupe kao jedno od sredstava svoje ratne politike, vladajući režimi od 2000. godine do danas nazivali su ih legitimnim faktorima političkog života, što je nesumnjivo doprinijelo jačanju desničarskog ekstremizma u Srbiji. (Petakov, 2009). Posljednjih nekoliko godina neofašisti, ekstremni desničari i drugi ekstremisti ušli su u državne institucije bez ikakvih problema, iako, za sada, samo kao gosti.¹¹⁶ U Uslovima kada neki političari odbijaju da se ograde od ekstremnih ideologija i sistema vrijednosti i izbjegavaju da otvoreno osude poruke i postupke ekstremističkih organizacija, relativiziraju i izjednačavaju ultradesničarske organizacije i neke NVO, otvoreno koketiraju sa navijačima i drugim ekstremnim grupama, te kada nedostaje stigmatizacija dolazi praktično do nekakve vrste (nenamjerne?) legitimizacije ovih organizacija. Izjave predstavnika države u kojima su desničari okarakterizirani kao marginalne "budale" neminovno dovode do relativizacije i banalizacije problema. Povezanost desničarskih stranaka s tim organizacijama očita je u njihovoj podršci i ideološkoj bliskosti (odnos prema Kosovu, podrška secesiji Republike Srpske i bliskost sa SPC. (Biserko, 2014: 8)

Zaključak

Internet predstavlja novu moćnu političku alternativnu arenu za organizovanje ekstermističkih pokreta sa političke margine. Politički ekstremisti ga koriste za širenje svoje ideologije regrutaciju novih članova i propagiranje svojih aktivnosti, ali i za mobilizaciju članstva i prikupljanje sredstava za ekstremističke organizacije. Naročito u uslovima kontrole štampanih i elektronskih medija internet pruža mogućnosti za promovisanje lijevih i desnih sadržaja koji su neprihvatljivi nosiocima vlasti i kontrolorima javnog mnjenja.

Odnos ekstremizma i novih informaciono komunikacionih tehnologija još je uvijek predmet istraživanja, a brzi i intenzivan razvoj ove oblasti utiče i na brzo zastarijevanje znanja i aktuelnosti ostvarenih uvida.

Zastupnici radikalnih političkih ideja i ekstremnih shvatanja, posebno desničari, aktivni su i u cyber prostoru Srbije. Iako je prema podacima Zavoda za statistiku još uvijek ni polovica stanovništva Srbije nije prisutna na internetu nikako ne treba zanemariti

¹¹⁶Matica srpska u jesen 2017. na zahtjev Ministarstva informisanja morala je objasniti predavanje njemačkog ekstremno-desničarskog intelektualca Geca Kubiceka (Pegida). Krajnje desni zapadni političari Jim Dowson i Nick Griffin bili su gosti u Uredu za Kosovo i Metohiju.

opasnost prisustva i potencijalnog uticaja ekstremnih političkih ideja, naročito na mlade ljude. Ovo utoliko prije što čitav niz društvenih i političkih faktora u današnjoj Srbiji upravo pogoduje radikalizaciji tako da ove ideje mogu naići na plodno tlo i pogodovati i pojavi nasilnog ekstremizma pa i terorizma.

Upravo stoga potrebna je stalna budnost organa i službi sigurnosti, ali i posvećivanje veće pažnje ovoj temi u akademskim istraživanjima.

Literatura

1. Austrian National Defence Academy (2015) Violent Extremism in the Western Balkans, 31st RSSEE SG WORKSHOP - Belgrade, Serbia 27 – 29 September 2015
2. Bermingham, A., Conway, M., McInerney, L., O'Hare, N., & Smeaton, A. F. (2009). Combining social network analysis and sentiment analysis to explore the potential for online radicalisation. Paper presented at Advances in Social Networks Analysis and Mining, Athens, Greece. doi:10.1109/ASONAM.2009.31
3. Biserko S. (2014). "Ekstremizam: nastavak državnog projekta" u Ekstremizam: kako prepoznati društveno zlo, Beograd:Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji
4. Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID), (2016), Pokretači radikalizma i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji – rezultati istraživanja, Beograd:CeSID
5. Conway, M. (2012). Introduction: terrorism and contemporary mediascapes – reanimating research on media and terrorism. *Critical Studies on Terrorism*, 5 (3), 445-453.
6. Conway, M., & McInerney, L. (2008). Jihadi video & auto-radicalisation: Evidence from an exploratory YouTube study. *Intelligence and Security Informatics*, 5376, 108–118.
7. Đurković, M. (2013) "Metodološki i teorijski okvir za razumevanje izvora i razvoja ekstremizma u Srbiji" u Jelinčić, J. i Ilić, S. (Ur.) *Politički ekstremizam u sajber prostoru Srbije*, Zrenjanin:Centar za razvoj civilnog društva
8. Edwards, C., & Gribbon, L. (2013). Pathways to violent extremism in the digital era. *The RUSI Journal*, 158 (5), 40–47. doi:10.1080/03071847.2013.847714
9. General Intelligence and Security Service (AIVD). (2012). Jihadism on the web: A breeding ground for jihad in the modern age. The Hague: Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst
10. Gupta, D. K. (2011). Waves of international terrorism: An exploration of the process by which ideas flood the world. In J. E. Rosenfeld (Ed.), *Terrorism, identity and legitimacy: The four waves theory and political violence* (pp. 30–43). New York, NY: Routledge.
11. Ilić, V. (2013) "Viđenje poželjnog načina organizacije političkog života" u Jelinčić, J. i Ilić, S. (Ur.) *Politički ekstremizam u sajber prostoru Srbije*, Zrenjanin:Centar za razvoj civilnog društva
12. Ilić, V. (2016) *Stavovi mladih u Sandžaku – koliko su mladi otvoreni prema islamskom ekstremizmu*. Beograd:Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji
13. Jelinčić, J. i Ilić, S. (Ur.) (2013) *Politički ekstremizam u sajber prostoru Srbije*, Zrenjanin:Centar za razvoj civilnog društva
14. Jovanović, Đ. (2017) *Prilagođavanje: Srbija i moderna*, Beograd:Dan Graf
15. Khader, M., Neo, S.L., Ong, G., Mingyi, E.T. and Chin, J. (2016). [Combating Violent Extremism and Radicalization in the Digital Era](#), Hershey PA:Information Science Reference (an imprint of IGI Global)
16. Kruglanski, A. W., Crenshaw, M., Post, J. M., & Victoroff, J. (2008). What should this fight be called? Metaphors of counterterrorism and their implications.

- Psychological Science in the Public Interest, 8 (3), 97–133. doi:10.1111/j.1539-6053.2008.00035.x PMID:26161891
17. Lennings, C. J., Amon, K. L., Brummert, H., & Lennings, N. J. (2010). Grooming for terror: The internet and young people. *Psychiatry, Psychology and Law*, 17 (3), 424–437. doi:10.1080/13218710903566979
 18. Lemieux, A. F., Brachman, J. M., Levitt, J., & Wood, J. (2014). Inspire Magazine: A Critical Analysis of its Significance and Potential Impact Through the Lens of the Information, Motivation, and Behavioral Skills Model. *Terrorism and Political Violence*, 26 (2), 354–371. doi:10.1080/09546553.2013.828604
 19. Moghaddam, F. M. (2005). The staircase to terrorism: A psychological exploration. *The American Psychologist*, 60 (2), 161–169. doi:10.1037/0003-066X.60.2.161 PMID:15740448
 20. Neo, S., L. (2016). "An Internet-Mediated Pathway for Online Radicalisation:RECRO", in Khader,M. et al (Eds) [Combating Violent Extremism and Radicalization in the Digital Era](#), Hershey PA:Information Science Reference (an imprint of IGI Global)
 21. Neo, L. S., Khader, M., Shi, P., Dillon, L., & Ong, G. (2015). *Extremist cyber footprints: A guide to understanding and countering online extremism*. Singapore: Home Team Behavioural Sciences Centre
 22. Petakov, Z. (2009) „Neonacističke, fašističke i ekstremno desničarske organizacije u Srbiji danas“ u Klarić, Ž. & Atanacković, P. (ed.) *Mapiranje desnog ekstremizma*, Novi Sad: Cenzura, str. 42-54.
 23. Powers, S., & Armstrong, M. (2014). Conceptualising radicalisation in a market for loyalties. In C. K. Winkler & C. E. Dauber (Eds.), *Visual propaganda and extremism in the online environment* (pp. 165–192). Carlisle, PA: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press
 24. Rieger, D., Frischich, L., & Bente, G. (2013). *Propaganda 2.0 Psychological effects of right-wing and Islamic extremist internet videos*. German Federal Criminal Police Office
 25. Rogan, H. (2007). *Al-Qaeda's online media strategies: From Abu Reuter to Irhabi 007*. Norway: Norwegian Defence Research Establishment (FFI).
 26. Saifudeen, O. A. (2014). *The cyber extremism orbital pathways model*. Singapore: S. Rajaratnam School of International Studies
 27. Sageman, M. (2010). *Confronting Al-Qaeda: Understanding the threat in Afghanistan*. *Perspectives on Terrorism*, 3 (4), 4–25
 28. Shahar, Y. (2007). The internet as a tool for intelligence and counter-terrorism. In B. Ganor, K. vonKnop, & C. Duarte (Eds.), *Hypermedia seduction for terrorist recruiting* (pp. 140–153). Washington,DC: IOS Press
 29. Seib, P., & Janbek, D. M. (2011). *Global terrorism and new media: The post-Al Qaeda generation*. New York, NY: Routledge
 30. Silber, M. D., & Bhatt, A. (2007). *Radicalization in the West: The Home Grown Threat*. New York, NY:New York Police Department
 31. Stakić, I. (2013). "Odnos Srbije prema ekstremno desničarskim organizacijama", Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku

32. Subotić, M. (2013) "Ekstremističke tendencije kao prepreka u (pre)oblikovanju političkog identiteta Srbije", *Kultura polisa*, vol. 10, br. 21, str. 163-181.
33. Torok, R. (2013). Developing an explanatory model for the process of online radicalisation and terrorism. *Security Informatics*, 2 (1), 1–10. doi:10.1186/2190-8532-2-6
34. UNDP (2016) Preventing Violent Extremism through Promoting Inclusive Development, Tolerance and Respect for Diversity, Global meeting, 14-16 March, 201 Oslo, Norway
35. Weimann, G. (2012). Lone wolves in cyberspace. *Journal of Terrorism Research*, 3 (2), 75–90. doi:10.15664/jtr.405
36. Weimann, G., & von Knop, K. (2008). Applying the notion of noise to countering online terrorism. *Studies in Conflict and Terrorism*, 31 (10), 883–902. doi:10.1080/10576100802342601